יובל נבו

אחד על אחד

מורה ותלמיד, מדריך וחניך, מפקד וחייל

ספריה
גורדון, המכללה האקדמית לחינוך (ע"ר)
רח' טשרניחובסקי 73 חיפה
מס' מערכת: 10500907
מס' מיון: LB1025.3
.N48
2017

כנרת, זמורה־ביתן – מוציאים לאור

המחשות או גימיקים?

הביצה של קולומבוס

העבודה בניידות הרחוב של עמותת "עלם" בכיכר ציון בירושלים טומנת בחובה יתרונות רבים. להיות חלק מעמותה מקצועית, שעושה עבודה משמעותית בטיפול בנוער בסיכון; לזכות במפגשים מרתקים עם בני נוער; לעבוד בשיתוף עם צוות של אנשים נפלאים ועוד ועוד. עם זאת, חיסרון מרכזי ובולט הוא שהעבודה מתבצעת בימי חמישי, לאחר שבוע עבודה ארוך ומתיש, בין השעות עשר לשלוש וחצי בלילה. כך באחד מימי חמישי מצאתי את עצמי הולך ברחוב אגרון בשעה רבע לארבע לפנות בוקר, מותש ומייחל לסוף השבוע. לפתע שמעתי מישהו קורא בשמי. הסתובבתי וראיתי נער ונערה כבני 20 שלא הכרתי. הנער שקרא לי, ונראה מעט שיכור, שאל אותי: "אתה לא זוכר אותי, נכון?" הייתי עייף מכדי לנסות להתחמק או להעמיד פנים, ופשוט הודיתי שלא. הנער אמר לי: "לא חשוב, למדתי אצלך היסטוריה לפני כמה שנים, והיית מורה ממש טוב, אני ממש זוכר את השיעור עם הביצה!" חייכתי, הודיתי לו, והמשכנו איש־איש בדרכו. עד היום איני יודע מה שמו.

מובן שרוויתי נחת מן הפגישה המקרית הזאת חרף הנסיבות המפוקפקות. תפקיד המחנך הוא תפקיד כפוי טובה, ומשוב חיובי

הוא מצרך נדיר. ואף שלא זכרתי את התלמיד, ידעתי בדיוק על איזה שיעור הוא דיבר. בשיעור היסטוריה על קולומבוס וגילוי אמריקה הדגמתי בפני הכיתה את הסיפור הידוע על "ביצת קולומבוס". הבאתי לשיעור ביצה קשה (לא מקולפת) ושאלתי את התלמידים מי יצליח להעמיד את הביצה על קודקודה בלי לגעת בה. לאחר כמה ניסיונות ניגשה אחת התלמידות, שברה את קודקוד הביצה והעמידה אותה על החלק השבור. התגובות נעו בין התפעלות למחאה.

סיפרתי לכיתה את האגדה, שלפיה כמה שנים לאחר גילוי אמריקה התגרה מישהו בקולומבוס וטען שאין לו סיבה להתגאות, מכיוון שכל אחד היה יכול לעשות את מה שעשה עם מספיק משאבים ואוניות. קולומבוס הציג לו את החידה, שבר את הביצה, העמיד אותה על הקודקוד השבור ואמר: "זה הדבר הכי קל בעולם. כל אחד יכול לעשות זאת אחרי שראה איך!"

אחר כך הסברתי לתלמידים את הרקע לגילוי יבשת אמריקה ואת משמעות הגילוי. השיעור כלל הצגה של סיפור גילויה של אמריקה משלוש נקודות מבט – של קולומבוס עצמו; של המדינות והאנשים שהשקיעו מאמצים רבים בפריצת נתיבי סחר חדשים באותה תקופה; ושל ההתפתחות הטכנולוגית באמצעי הניווט שאיפשרו את הגילוי. הייתי די מרוצה מן הניתוח, אך איני בטוח שהתלמיד שפגשתי בלילה בירושלים זכר את כל השיעור. הוא בהחלט זכר את הביצה.

אני אוהב להשתמש באמצעי המחשה מגוונים בהוראה. ייתכן שהדבר הוא מורשת שנותי כמדריך בתנועת הצופים, ששם מקובל מאוד להשתמש בהדגמות, במשחקים ובמתודות חווייתיות כדי להעביר מסרים וערכים. עשיתי זאת פעמים לא מעטות בכיתות השונות שלימדתי. כפי שהתלמיד שפגשתי הזכיר לי את השיעור על הביצה, תלמידי כיתה ו' שאותם לימדתי היסטוריה הזכירו לי את השיעור עם הקרמבו.

בשיעור היסטוריה לכיתות ו' ניסיתי להדגים לתלמידים כיצד הריב והמאבקים בין האחים הורקנוס ואריסטובולוס על השלטון

בממלכת החשמונאים הובילו למעורבות של המצביא הרומי פומפיוס ולאובדן העצמאות של הממלכה. לשם כך פתחתי את השיעור בשאלה מי מהתלמידים אוהב קרמבו. מובן שרובם, גם אם לא הבינו מה אני רוצה מהם ואיך זה קשור להיסטוריה, אמרו שהם אוהבים קרמבו. שאלתי אותם מי מהם ממש אוהב קרמבו. כמה תלמידים הצביעו. הוצאתי קרמבו מן התיק, בחרתי שניים מן התלמידים שהצביעו וביקשתי מהם לשכנע אותי מי מהם אוהב קרמבו יותר, ולכן זכאי לקבל אותו.

השניים התחילו להסביר לי עד כמה הם אוהבים קרמבו ועד כמה הם רוצים אותו לעצמם. עצרתי אותם ואמרתי להם שהצליחו לשכנע אותי. ההסברים שלהם היו כל כך טובים, עד שהבהירו לי שהקרמבו הוא כנראה באמת מאכל טעים. ואז פתחתי את עטיפת הקרמבו... ואכלתי אותו בעצמי.

הכיתה היתה בהלם מוחלט. מה שקרה כאן, הסברתי להם, הוא בדיוק מה שקרה לממלכת החשמונאים. שני התלמידים שמתווכחים מי יזכה בקרמבו, עד שמגיע מישהו גדול יותר ולוקח את הקרמבו, מזכירים מאוד את האחים הורקנוס ואריסטובולוס, שרצו בשלטון ולא היו מוכנים לוותר זה לזה. מה עשו? קראו לפומפיוס ליישב ביניהם את המחלוקת, ופומפיוס החליט לקחת את הממלכה לעצמו. לאחר ההסבר הזה, וכדי למנוע טראומה ארוכת שנים, הוצאתי שני קרמבואים נוספים ונתתי אותם לשני המתדיינים.

דוגמה נוספת לשימוש בעזרים: כשלימדתי תלמידי כיתה ו' איך יוליוס קיסר השתלט על הרפובליקה הרומית, נכנסתי לכיתה עטוף בסדין לבן (טוגה), עם זֵר על הראש (זר דפנה), ואוחז בידי חרב מפלסטיק. הצגתי את עצמי כיוליוס קיסר, אמרתי לתלמידים ההמומים שהם הסנאט הרומי והתחלתי לתאר להם את השתלשלות האירועים שהובילו לחצייית הרוביקון ולמאורעות שלאחריה. בכמה נקודות בסיפור שאלתי אותם מה דעתם. התלמידים השתתפו בשיעור בצורה ערה, היו קשובים, ונראה שנהנו מאוד. בין השאר, למדתי

בשיעור הזה שהרבה יותר נחמד ללמד תוך נפנוף בחרב פלסטיק. אבל זה כבר נושא לדיון אחר.

המשכתי להשתמש באמצעי המחשה שונים בשיעורים שלי והייתי מרוצה. אני נהניתי, התלמידים נהנו, וחשבתי שזה מצוין. לעתים קרובות המציאות נראית טוב עד שמדברים עליה עם מישהו. וכך קרה גם לי. יום אחד נתקלתי בחבר שמלמד אזרחות, והוא התלונן על כך שבלימודים לתעודת הוראה כל הזמן מדברים על הצורך לעניין את התלמידים, להלהיב אותם, לרתק אותם, ואמר: "אני לא מבין. מצפים ממני להיות ליצן. במקום ללמד את התלמידים את החומר אני צריך לשעשע אותם!" הדברים טילטלו אותי. התחלתי לחשוב: רגע, האם אני בעצם ליצן? אולי כל אמצעי ההמחשה האלה הם בעצם רק גימיקים, שמסיטים את תשומת הלב של התלמידים מן הלמידה? אני לא רוצה להיות ליצן, אני לא רוצה להיות שחקן, אני רוצה להיות מורה! אז אולי הגזמתי? לפני שאבחן את השאלה הזאת לעומק, אנסה למנות את היתרונות הגלומים באמצעי המחשה שונים.

יתרונן של המחשות

הסעיף הזה נראה מיותר כמעט, שכן יש עליו קונצנזוס גורף בספרות החינוכית. לשם למידה משמעותית, מתוך מוטיבציה פנימית, נדרשת מעורבות (engagement) של התלמידים, בדיוק כפי שהיתה בכיתה בהדגמות השונות שתיארתי. בלימודי הוראה ובספרי תיאוריה על חינוך מודגשת שוב ושוב החשיבות של הצגת החומר באופן מעניין ונגיש, בצורה "חיה" יותר, שתחבר את התלמידים אל החומר הנלמד. המחשות נתפסות לא רק ככלי עזר נחמדים, אלא כאמצעים חיוניים של פדגוגיה נכונה. הנרייטה סאלד, שהיתה מורה במשך 15 שנים בסוף המאה ה־19, פתחה כל יום לימודים בכיתה בהצגה של משהו מוחשי – הגורמים למזג האוויר בחוץ, בעל חיים או צמח שהיא פגשה

בדרך וכדומה.[21] אפשר להיתלות באילנות גבוהים אחרים, למשל לוק, רוסו, פאסטלוצי, דיואי ועוד, שחוזרים על חשיבות השימוש בהמחשות שונות, אבל אני יודע זאת היטב מניסיוני האישי. ראיתי פעמים רבות כי ללא המחשות כאלה או אחרות, התלמידים פשוט "מאבדים אותי" ומתחילים לבהות בקירות.

יתר על כן, ההמחשות וההדגמות מדגישות נקודות חשובות בנוגע לנושא הנלמד, כאלה שלעתים קשה להבין אותן מתוך לימוד החומר עצמו. סיפור הביצה של קולומבוס ממחיש את החדשנות של קולומבוס ואת פריצת הדרך שלו, את גדולתו של מי ששובר פרדיגמה קיימת וסולל את הדרך לבאים אחריו. ההדגמה עם הקרמבו ממחישה את האבסורד וההחמצה במצב שבו "שניים רבים והשלישי לוקח". באופן שבו גילמתי את יוליוס קיסר ניסיתי להמחיש לתלמידים את החשיבות הרבה שהוא ייחס לכבוד, ל־dignitas, מה שעלה בקנה אחד עם ערכי החברה הרומית באותה תקופה, ולאן הובילה אותו רדיפת הכבוד.

אני מאמין שהדגמות כאלה מגבירות תחושה חיובית כלפי המקצועות השונים ומגבירות את הנאת התלמידים מן השיעורים. הן שוברות שגרה, וגם לזה יש השפעה ארוכת טווח על הלמידה. גם אם בשיעור מסוים היתה פחות למידה בגלל התמקדות בעזרי הלמידה, וגם אם כמה מן התלמידים לא הבינו את החומר לעומק ורק התרשמו מן ההמחשות וההדגמות, נדמה לי שהעזרים הללו סדקו את החומות שבין התלמידים לחומר הנלמד. לעתים קרובות קורה שהנחות מוקדמות של תלמידים ביחס לחומר מונעות מהם למידה. התלמיד חושב: "היסטוריה זה לא בשבילי," או: "אני לא אוהב מתמטיקה," או: "אני לא מתחבר לנושאים הומניים." אבל קורה שתלמידים טועים: הם מגיעים למסקנות מהירות וכוללניות מדי ביחס למקצועות השונים, אף שבהחלט היו יכולים ללמוד אותם וליהנות מהם אילו היתה ניתנת להם ההזדמנות. עזרים מושכי תשומת לב נותנים לתלמידים הזדמנות לשקול מחדש את עמדתם.

מתי כל זה נעשה מוגזם? מה החסרונות שבשימוש בעזרים? מתי המחשות הופכות לגימיקים? לאחר דוגמה נוספת, אנסה להשיב על כך.

מופע המהפכה הצרפתית

שיעור ההיסטוריה נקבע לשעתיים רצופות בסוף היום. שעות שבהן התלמידים כבר עייפים, והריכוז מהם והלאה. בשעות האלה מעטים הדברים שמעניינים אותם פחות מתהפוכות המאה ה־18.

ובכל זאת, בשעות האלה לימדתי את התלמידים לצד מורה נוסף, ולאחר כמה שיעורי רקע סיכמנו שאציג לתלמידים סקירה כללית על אירועי המהפכה הצרפתית. תיכננתי לסקור את מהלך המהפכה מתחילתה ב־1789 ועד לסיום שלטון הטרור של רובספייר. המורה הנוסף לא היה יכול להגיע, ונותרתי מורה יחיד בכיתה. החלטתי להמחיש את מהלך המהפכה במשחק תפקידים. לכל זוג או שלישייה של תלמידים נתתי פתק המפרט את תפקידם: לואי ה־16, האצולה, הכמורה, המעמד השלישי, הסן־קילוטים וכדומה, ואז התחלתי לתאר את השתלשלות האירועים באופן דרמטי במקצת, ובכל פעם שאלתי קבוצה אחרת מה דעתה על מה שקורה.

ככל שהעלילה התקדמה, התפצלו כמה מן הקבוצות (לפי המפלגות השונות שהתגבשו במהלך המהפכה). כמה מן הדמויות הוגלו או הוצאו להורג, ולכן שיבצתי כמה מן התלמידים בתפקידי דמויות חדשות. במשך כל השיעור דיברתי בהתלהבות רבה, כתבתי בתזזיתיות על הלוח, הגבתי על דברי התלמידים ושאלתי שאלות שונות. ניכר שגם התלמידים מתלהבים, ובהחלטה משותפת ויתרנו על ההפסקה והמשכנו בשיעור ברציפות עד לסיומו. בתום השיעור ניגשו אלי כמה תלמידים ואמרו לי שהיה שיעור ממש מעניין, ושני תלמידים אפילו סיפרו שהיה להם אישור מראש לצאת באמצע השיעור לאיזשהו חוג, אבל השיעור היה מעניין עד כדי כך שבחרו להישאר עד הסוף.

יצאתי מבית הספר ברגשות מעורבים. מצד אחד, הרגשתי שהצלחתי. התלמידים היו מרותקים. מצד אחר, היתה לי תחושה מאוד לא נוחה. תהיתי אם באמת היתה בשיעור למידה אמיתית של החומר. אולי התלמידים לא היו אלא חלק מ"שואו" מרגש, שממנו יזכרו רק את המורה הנלהב והמזיע, ולא את המהפכה הצרפתית?

ניסיתי לחשוב גם לשם מה טרחתי על כל המופע הזה. השתלשלות האירועים במהפכה הצרפתית מרתקת, העלילה מתקדמת במהירות רבה ורצופה דרמה ומתח. אולי היה עלי פשוט לתת לתלמידים לקרוא את החומר בעצמם?

עם זאת, לשיעור שלי היו גם כמה יתרונות ברורים. אף שהתקיים במשך שעתיים בסוף היום, התלמידים שמרו על רמת עניין גבוהה מאוד לכל אורכו. זה בטח אומר משהו, לא? אם היה מעניין, מן הסתם, הם גם למדו משהו, לא? כמו כן אולי האופן שבו הועבר השיעור התחבר לדינמיות הרבה של המהפכה הצרפתית והבהיר אותה לתלמידים? גם זו מטרה חינוכית ראויה כשמלמדים נושא כזה. ובכל זאת, היו לי ספקות. רגשות חיוביים ושליליים התחלפו בי במהירות. התחבטתי בשאלה אם אני אכן מורה כריזמטי, או פשוט מוקיון שמשעשע את תלמידיו בלי להביא אותם להבנה של החומר. תיכננתי לברר את מידת הבנתם בשיעורים הבאים, אבל בפעם הבאה אני לא יכולתי להגיע. הכיתה התקדמה בחומר והמשכנו הלאה.

עוצמת הגירוי

אילו הייתי מתייעץ בנושא עם סוזן קיין, היא בוודאי היתה אומרת לי שהייתי בסדר עבור כמה מן התלמידים, אבל ממש לא בסדר עבור אחרים. בספרה המצוין **שקט – כוחם של המופנמים בעולם שלא מפסיק לדבר** קיין מתארת מאפיינים שונים של אנשים מופנמים וסביבות מיטביות עבורם. היא טוענת ש"המופנמים והמוחצנים

נבדלים ברמת הגירוי החיצוני הנדרש להם כדי לפעול היטב. המופנמים מרגישים 'ממש טוב' כשהגירוי מצומצם, למשל כשהם שותים כוס יין עם ידיד טוב, פותרים תשבץ או קוראים ספר. המוחצנים נהנים מהאנרגיה העודפת המתלווה לפעילויות, כמו פגישה עם אנשים חדשים, סקי במורדות תלולים והגברת עוצמת הקול בסטריאו."[22]

לתלמידים המופנמים שלי שיעור שכולו המחזה רועשת עלול להיות מהיר מדי ומבלבל. קרה שתלמידים פנו אלי והעירו לי שיצאו מבולבלים משיעור גדוש באמצעי המחשה. לדעתי, הדבר נובע מכך שהמחשות מייצרות עוצמת גירוי גבוהה, העשויה להקשות על תלמידים שזקוקים ליותר זמן ושקט. בשיעור על יוליוס קיסר, לדוגמה, התקשו כמה מהתלמידים לעקוב אחרי. בין חציית הרוביקון למלחמת האזרחים ראיתי שהם מעט "מוצפים". לא רק בגלל קצב אחר של קליטת החומר, אלא גם בגלל הסגנון. גירויים רבים מעבירים מידע בערוץ מסוים, וללא מעט תלמידים נוח לקלוט אותו דווקא בערוץ אחר. קצתם ייטיבו להבין מידע אם יקראו אותו או ידברו עליו עם מישהו, והצגה תזזיתית כמו שלי עלולה לבלבל אותם. הדבר בולט יותר, כמובן, כאשר ההמחשות ממושכות.

האמצעי הופך למטרה

הסרט **הגשר על נהר קוואי** (1957) הוא סרט קלאסי. עצם כתיבת השורה הזאת מעוררת בי חשק לשרוק את הנעימה המפורסמת מתוך הסרט, "Colonel Bogey Marsh". הסרט מספר על מחלקה של שבויים בריטים במחנה שבויים יפני במלחמת העולם השנייה. היפנים מנסים ללא הצלחה לבנות גשר על נהר קוואי, ולבסוף הם מטילים את המשימה על השבויים. המפקד הבריטי הכריזמטי, קולונל ניקולסון, ניגש למשימה בהתלהבות רבה. אחד מפקודיו שואל אותו אם אינם תורמים בכך למאמץ המלחמתי של היפנים, והקולונל מבטל

את חששותיו ומסביר לו עד כמה בניית הגשר משפיעה לטובה על החיילים ומקנה להם גאווה וסיפוק. העלילה נמתחת עד אבסורד, כאשר ניקולסון מגן על הגשר מפני הצבא הבריטי, שמנסה להשמיד אותו, ויוצא נגד החיילים שנשלחו לפוצץ אותו. כשהוא מבין זאת, הוא קורא, "מה עשיתי?" ומפוצץ את הגשר, ותוך כדי כך גם נפצע פצעים אנושים.

זוהי דוגמה מאלפת לאמצעי ההופך למטרה, שמאפילה על המטרה המקורית שלשמה נבחר. גם אמצעי המחשה בשיעור עלול להפוך למטרה בפני עצמה. ראיתי מורים שמשקיעים שעות בבניית שיעור מיוחד, שבסופו של דבר, היתה לו רק משמעות מועטה להבנת החומר. המחשות והדגמות נועדו להביא את התלמידים לידי לימוד מעמיק של החומר. אם הלימוד יסתכם רק בהן, אין בזה הרבה טעם.

ייתכן שהתלמידים בשיעורים שציינתי קודם לכן זכרו את ההדגמות במקום את החומר עצמו: את הביצה ואת הקרמבו, ולא את קולומבוס ואת פומפיוס. יתר על כן, שום אנלוגיה אינה מדויקת, גם אם יש בה גרעין של אמת. המחשות והדגמות מדגישות חלקים מסוימים של החומר ומתעלמות מחלקים אחרים, וכך מעוותות את התמונה. הקרמבו לא ממחיש את הדינמיקה המורכבת של פניית האחים לגורמים חיצוניים, עד שהגיעו לבסוף לחצרו של פומפיוס והניחו לו להכריע בוויכוח ביניהם. הביצה של קולומבוס לא מתייחסת לתהליך קבלת ההחלטות לפני היציאה למסע לעולם החדש; לא לעובדה שקולומבוס תיכנן להגיע לאסיה ולא לגלות יבשת חדשה; לא לטעויות החישוב שלו שגרמו לו להאמין שכדור הארץ קטן יותר מכפי שהוא באמת. אסור שהאנלוגיה תהיה דומיננטית מדי ותסתיר את העניין עצמו.

יש סיפור חסידי יפה על אדם שכתב פירוש לספר "התניא". הוא הראה אותו לרבו, והרב התלהב מאוד מן הספר, אמר שהפירוש מוצלח מאוד, וכי מי שיקרא אותו יוכל למעשה לוותר על ספר "התניא".

האדם שתק, לקח את ספרו וזרק אותו לאש. הוא הבין שהפירוש, אמצעי ההמחשה, הוא רק כלי עזר. המטרה היא שהאדם יקרא את "התניא", ילמד ממנו ויבין אותו. אם הפירוש גורם לקורא לוותר על הפעולה הזאת, נזקו יעלה על תועלתו, ולכן יש להעלים אותו.

הוראה לשמה

אני מאמין ששימוש בהמחשות ובהדגמות משפיע לא רק על התלמידים, אלא גם על המורים. לפעמים לטובה, לפעמים פחות. כשהייתי תלמיד, שמעתי כמה פעמים, עם כל שאר הכיתה, הרצאות לעידוד הזיקה למדע מפיו של מרצה נלהב. הוא היה כריזמטי מאוד והשתמש באינספור אמצעי המחשה – הוא פוצץ דברים, שפך חנקן נוזלי עד שאדים כיסו את הרצפה, בלע הליום וערך עוד שלל הדגמות. ההרצאות שלו היו אפופות עשן, רעש ופעלולים, ואנחנו היינו מוקסמים ומרותקים. ועם זאת, בסיום ההרצאה, כבר כתלמיד, לא הצלחתי להיזכר איזה ידע רכשתי בשעה האחרונה. המופע היה מרשים, אבל לא למדתי ממנו שום דבר חדש.

המורה הנערץ שלי להיסטוריה, יעקב רוט, היה ההפך הגמור מאיש הפעלולים המדעי. יעקב היה מבוגר מאוד, דיבר בשקט, בקול חדגוני כמעט ולאט. השיעורים שלו התקיימו, בדרך הכלל, בסוף היום. לכאורה מתכון בטוח לשעמום מוחץ. אלא שיעקב היה פשוט מרתק. שיעורי ההיסטוריה היו השיעורים האהובים עלי, כמו גם על רוב התלמידים בכיתה. יעקב קישר בין חומר הלימוד לסוגיות אקטואליות, הדגים את המורכבות והעומק שבחומר הלימוד, וכל שיעור כלל דיונים סוערים בהשתתפות תלמידי הכיתה. יעקב ניצח על הדיונים ביד רמה, בשקט ובמתינות, ואנחנו פשוט נהנינו מן החומר ההיסטורי שנפרש לפנינו.

אני נזהר מפני הוראה כריזמטית, גם אם אני משתמש בה בעצמי.

יש משהו מפתה מאוד בשימוש בהדגמות ובהצגות, בהרצאות נלהבות, בשאלות פרובוקטיביות, בהומור מחוכם. איזו טפיחה נפלאה לאגו! איזה ניפוח של החזה! דומני שכל מורה נהנה במידה מסוימת כאשר כל העיניים נשואות אליו. כל מורה רוצה שתלמידיו יאהבו אותו, יעריכו אותו, יתרשמו ממנו, יזכרו אותו. ההדגמות וההמחשות מבליטות עוד יותר את הרצון הטבעי הזה.

בחיבורו המפורסם "על חינוכו של נער קטן"[23] עוסק הרמב"ם במושג הלמידה "לשמה" – למידה שתכליתה היא הלמידה עצמה, ללא מטרה חיצונית נוספת (למשל הישגים, כבוד, התועלת שבחומר הנלמד ועוד). הרמב"ם מדגיש מאוד את חשיבות הלמידה לשמה ומכנה למידה ש"לא לשמה" למידה "מגונה". ברוח זו אני מאמין שקיימת "הוראה לשמה". הוראה היא "לשמה" כאשר תכליתה היא להעביר לתלמידים את המסרים שהמורה רוצה להעביר להם. ההוראה אינה לשמה כאשר בתהליך ההוראה משתלבות תכליות, כמו טיפוח האגו של המורה, הרצון להפגין יצירתיות ולהתבלט כמורה מיוחד והרצון למצוא חן בעיני התלמידים.

אין כל פסול במורה נלהב וערני. השאלה היא מאין מגיעות ההתלהבות והערנות: האם זהו ניסיון להרשים את התלמידים או התלהבות מחומר הלימוד עצמו?

פשוט וטוב

הסתייגות אחרונה, שברצוני להעלות ביחס לשיעורים עמוסים בעזרים, היא שלעתים הדרך הפשוטה יותר היא גם הטובה יותר. באחת הסצנות האהובות עלי בסרט **אינדיאנה ג'ונס והמקדש האבוד** ניצב אינדיאנה ג'ונס מול לוחם מרושע, שמפליא לנפנף מולו בחרב מלוטשת. אינדיאנה ג'ונס שולף אקדח, יורה בו והורג אותו במקום. אמצעי המחשה עלולים להפוך לעתים לנפנופי חרב מעוררי גיחוך.

ההדגמות עלולות להיות מסובכות או מורכבות או מתוחכמות מדי, והסבר פשוט של הנושא עשוי להיות טוב בהרבה.

החומר שאנחנו מלמדים בבית הספר הוא ברוב המקרים חומר מעניין. אם התלמידים פשוט יקראו אותו וינסו להבין אותו בכוחות עצמם, ואז נקיים איתם דיון עליו, יהיה אפשר להגיע ללמידה מצוינת כמעט בלי צורך באמצעים נוספים. היו לי שיעורים שבהם מאמר מעניין ולאחריו דיון טוב היו כל מה שנדרש לשעתיים מרתקות. לפעמים אפילו לא הייתי צריך את השיעור כלל. המפגש הישיר עם החומר היה עוצמתי הרבה יותר מכל הדגמה או המחשה.

בחזרה לביצה

גיא, תלמיד שלי לשעבר (שהריאיון איתו מתואר בפרק "הקשר בין מורה לתלמיד"), אמר לי שאחד הדברים שהוא זוכר מן השנה שבה למד איתי הוא הביצה. הוא שיחזר בדייקנות רבה את ההדגמה שלי, אבל לא זכר במסגרת איזה שיעור הצגתי אותה. הוא זכר את הביצה, לא את קולומבוס.

בתחילה חשבתי שזו עדות ניצחת לחולשתן של המחשות, הוכחה לכך שהביצה היתה "גימיק", ולא דרך של ממש לעידוד הבנה. אבל אחר כך חשבתי שוב. בהחלט ייתכן שהתלמידים הפנימו את המסר בשיעור על הביצה – המשמעות של חריגה מחשיבה סטנדרטית ושל היחלצות מקיבעון מחשבתי. ייתכן שהם הפנימו את המסר, שלפיו ההיסטוריה יכולה להרחיב את אופקינו וללמד אותנו דברים רלוונטיים לימינו. גם אם המסרים הללו סמויים, והתלמידים לא מודעים להם במפורש, ייתכן שהם חילחלו. כך שיכול להיות שדווקא היתה כאן למידה.

אז מה למדתי?

אמצעי המחשה הם כלים חשובים וטובים, אבל חשוב להיזהר שלא ייהפכו לגימיקים. חשוב לוודא שהם לא מבלבלים את התלמידים, וכי המוקד הוא חומר הלימוד, ולא אמצעי ההמחשה. חשוב גם לא להשתמש באמצעים כאלה לניפוח האגו של המורה, ולבחון אם אכן אין חלופה פשוטה ויעילה יותר.

אני ממשיך להשתמש בהדגמות ובאמצעים שונים כדי לעורר עניין בשיעורים, אבל בכל פעם אני שואל את עצמי אם הם באמת נחוצים, ואם לא עדיף ללמוד את החומר לכשעצמו, לעומק, עד הסוף. גם אם יש לי רעיון יצירתי להמחשה או להצגה של נושא, לעתים אני מעדיף לוותר עליו. לצד הרעיון המקורי והרצון להלהיב ולהרשים את התלמידים, אני מזכיר לעצמי שחומר הלימוד יפה ומעניין לכשעצמו, וכיף לקרוא ולהתעמק בו. יותר מדי קטשופ עלול לקלקל מזון משובח.

אני מנסה להבין מה בדיוק יתרונותיו של אמצעי ההמחשה, ומה המחיר שלו. כיצד הוא מסייע להבנה עמוקה, וכיצד הוא מונע הבנה כזאת. אני שלם עם דוגמאות הביצה והקרמבו – הן שימשו אותי רק בתחילת השיעור, לפני שעברנו ללמידה מעמיקה של החומר עצמו. אני מרגיש בנוח גם עם הדוגמה של יוליוס קיסר – כשמדובר בתלמידי כיתה ו', יצירת עניין היא מטרה חשובה ולא פשוטה, ואופי הלימוד הוא לרוב סיפורי יותר מאשר ביקורתי, ולכן מחיר הגימיק אינו גבוה. בשיעור על המהפכה הצרפתית – ייתכן שהגזמתי. אולי היה עלי להתמקד בשיעור מעמיק, שבו התלמידים שוקעים בטקסטים על המהפכה ומַבנים לעצמם את השתלשלות האירועים השונים בה ואת משמעותם.